

תהליך למידה - בסיס לפיתוח תוכנית לחיזוק ההכלה בגני ילדים בחינוך הרגיל דוח מסכם

פידא ניג'ם-אכתילאת נורית גדג'

עריכת לשון: רעיה כהן
תרגום לאנגלית (תקציר): עמי אשר
עיצוב גרפי: אפרת ספיקר

עורכת ראשית: רויטל אביב מתוק

המחקר הוזמן על ידי ג'וינט-אשלים ומשרד החינוך, ומומן בסיועם

מכון מאירס ג'וינט ברוקדייל

ת"ד 3886 ירושלים 9103702

טלפון: 02-6557400

brook@jdc.org | brookdale.jdc.org.il

ירושלים | אדר תשפ"ג | מארס 2023

תקציר

רקע

בשנת 2020 פנו אגף חינוך קדם יסודי במשרד החינוך וג'וינט-אשלים למכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל בבקשה לעשות תהליך למידה שיבדוק את האופן שבו מבוצעת הכלת ילדים בגני הילדים ואת טיבה של ההכלה. לתהליך הלמידה היו שותפים ארבעה אגפים של משרד החינוך: אגף חינוך קדם יסודי (השותף המוביל); אגף בכיר ליישום חוק החינוך המיוחד, הכלה והשתלבות; אגף א' לחינוך מיוחד; ואגף בכיר – שירות פסיכולוגי ייעוצי (שפ"י).

מטרה

מטרת-העל של תהליך הלמידה הייתה לספק לקובעי המדיניות מידע שיסייע להם לגבש תוכנית רחבה לחיזוק ההכלה והשתלבות של כלל הילדים בגן הילדים ולקדם את התפתחותם לקראת כניסתם למערכת החינוך היסודית.

שיטה

תהליך הלמידה נעשה ב-12 רשויות. את הרשויות בחר צוות הפיתוח בג'וינט-אשלים ובמשרד החינוך. בהתבסס על קריטריונים שנקבעו מראש נבחרו רשויות שמאפייניהן שונים אלה מאלה (מבחינת גודל וקבוצות אוכלוסייה) ושיש להן היסטוריה של שיתוף פעולה עם משרד החינוך או עם ג'וינט-אשלים.

אוכלוסיית המחקר

אוכלוסיית המשתתפים בתהליך הלמידה כללה: 146 מנהלות גנים וסייעות בגני טרום-חובה וחובה של משרד החינוך וכן את 1,240 הוריהם של הילדים שלומדים בגנים אלו.

כלי המחקר

במחקר שולבו שיטות מחקר כמותיות ואיכותניות:

1. שאלון אינטרנטי למילוי עצמי על ידי מנהלות גני טרום-חובה וחובה: קישור אל השאלון נשלח ל- 213 מנהלות גנים. 146 מהן מילאו את השאלון (69% היענות). הקישורים נשלחו בין פברואר 2021 ליולי 2021.
2. שאלון אינטרנטי למילוי עצמי להורים של כלל ילדי הגנים: כל אחת ממנהלות הגנים שלחה קישור לשאלון אל ההורים של ילדי הגן שלה. בסך הכול ענו על השאלון 1,240 הורים.
3. קבוצות מיקוד עם מנהלות הגנים, הסייעות וההורים: שלוש קבוצות בשפה העברית – אחת למנהלות הגנים, אחת לסייעות ואחת להורים; ושלוש קבוצות בשפה הערבית – אחת למנהלות הגנים, אחת לסייעות ואחת להורים. מפגשי הקבוצות היו מקוונים ונערכו בין דצמבר 2020 לינואר 2021. בכל אחת מן הקבוצות השתתפו 10-16 משתתפים

ממצאים עיקריים

מתהליך הלמידה עולה כי בקרב מנהלות הגנים יש הבדל בין עמדותיהן בנוגע להכלה ובין עמדותיהן בנוגע ליישומה בפועל. מנהלות הגנים דיווחו על עמדות התומכות בהכלה, אך הביעו חששות וצינינו שיש אתגרים ביישומה: העדר ניסיון ממשי בהכלה, העדר הכשרה בנושא ומחסור במשאבים – גם בחינוך היהודי וגם בחינוך הערבי. כמו כן, הן העידו שלצורך ההכלה הן התנהלו בתהליך של ניסוי וטעייה. הסיבות העיקריות לכך הן ש-59% מהן לא זכו לפיתוח מקצועי שעסק בהכלה, ולמרביתן (86%) לא היה ניסיון של ממש בעבודה עם ילדים עם מוגבלות, ובמיוחד בחינוך היהודי (93%). מנהלות הגנים הצביעו על צורך בכלים להתמודדות עם הפרעות התנהגות בגן, על מיומנויות הכלה נדרשות, על חשיבותה של תקשורת בין-אישית ועל צורך בידע בסיסי על סוגי המוגבלויות. נוסף על כך, 75% ממנהלות הגנים אמרו שהסייעות, שהן חלק מרכזי מצוותי הגנים, צריכות תמיכה בנושא של עבודה עם ילדים עם מוגבלות וזקוקות לפיתוח מקצועי רלוונטי לעבודתן, מאחר ש-48% מהן לא זכו לו.

האתגרים בעבודתה של מנהלת גן הם בעיקר המספר הגדול של הילדים בגן, תשומת הלב הייחודית הנדרשת למאפיינים ולצרכים של כל אחד מן הילדים והמחסור במשאבים. נוסף על אלה יש גם אתגרים בקשר עם ההורים בגן, הנוגעים בעיקר לליווי ההורים בתהליך קבלת הקושי של ילדם ולגיוסם לשיתוף פעולה בתהליך אבחון הקשיים. הייעוץ והליווי המקצועי של הפסיכולוגית והיועצת החינוכית חשובים, משום שהם מהווים כתובת מרכזית למנהלת הגן כאשר עולים קשיים בעבודתה.

ככלל, ההורים הביעו שביעות רצון מהקשר עם צוות הגן. עם זאת, חלקם דיווחו שלמנהלות הגנים ולסייעות אין די כלים להתמודד עם הקשיים והמוגבלויות של הילדים. עמדות ההורים, בחלקן צידדו בהכלה, ואחרות שיקפו חשש וספקות בנוגע לתרומת ההכלה לילדם עם המוגבלות או לכלל הילדים עם מוגבלות.

המלצות עיקריות

ההמלצות העיקריות לקובעי המדיניות להצלחת ההכלה עוסקות בארבעה מעגלים:

- 1. מנהלות הגנים:** מומלץ להמשיך לחזק את העמדה התומכת בהכלה בקרב מנהלות הגנים ולהתמודד עם הקשיים והאתגרים של מנהלות הגנים שמשפיעים על יישום ההכלה, וזאת באמצעות: עיבוי של הפיתוח המקצועי שלהן בנושא ההכלה; איסוף, הנגשה והטמעה של כלי ההכלה והצגתם למנהלות הגנים ולצוותים; ומתן כלי ניהול למנהלות לחיזוק הגנים כיחידות מנהל עצמאיות.
- 2. סייעות:** מומלץ לספק פיתוח מקצועי מתאים לסייעות; לערוך מפגשי למידה משותפת – מנהלת גן וסייעת; ולחזק את שיתופי הפעולה של מנהלות הגנים והסייעות עם אנשי צוות נוספים המעורבים ביישום ההכלה בגנים (אנשי מקצוע במסגרת הסל האישי/מוסדי, גנות שילוב וסייעות משלבות).
- 3. הורים:** מומלץ לספק למנהלות הגנים כלים לעבודה עם ההורים בתהליך התמודדותם עם קבלת קשיי הילדים; להגביר את מעורבות ההורים בקביעת תוכניות אישיות לילדיהם, בניהול מעקב אחר התקדמותם ובתכנון המשך ההתערבות המערכתית בעבורם; לחזק את הקשר בין ההורים למנהלות הגנים ולהבנותו כחלק משגרת העבודה; ולקדם רצף מיטבי בין המרחבים

הבייתיים למסגרות החינוך. כמו כן, מומלץ לחזק את עמדות ההורים התומכות ביישום ההכלה בגני הילדים, הן הורים לילדים עם מוגבלות הן הורים לילדים ללא מוגבלות, ולסייע להם להתגבר על האתגרים ולהרחיב את הידע בנושא ההכלה.

4. **מערכת החינוך והרשויות המקומיות:** מומלץ להוסיף ולחזק את מקומן של היועצת, הפסיכולוגית והמדריכה הפדגוגית במתן תמיכה למנהלות הגנים; לחזק את מערך התמיכה המקצועי – היישובי והארצי – למנהלות הגנים; לאזן בין הגנים את מספר הילדים הזכאים לשירותי חינוך מיוחד ולהתאים את ניווד המשאבים בין הגנים, כמו כן, מומלץ להתאים ולהנגיש את סביבות החינוך של הגנים ולתחזק אותן.

דברי תודה

תודותינו שמורות למי שבזכותם עבודתנו נושאת פרי.

במשרד החינוך – לאורנה פז, מנהלת אגף א' לחינוך הגיל הרך; למירי נבון, בעת ביצוע המחקר מנהלת אגף בכיר ליישום חוק החינוך המיוחד, הכלה והשתלבות; לאורלי נעים, ממונה פרט שילוב והכלה גני ילדים אגף א' לחינוך הגיל הרך; לרוית גולדנר-להב, ממונה הכלה והשתלבות, המינהל הפדגוגי; ולאיתי לוי, מדריכה ארצית, אגף לחינוך הגיל הרך .

בג'וינט-אשלים – לזיוה שגיב, ראש תחום הגיל הרך; לאבתיסאם אבו חמאד מנהלת תוכניות גיל רך; ולמיכל גולן, מנהלת תוכן, ילדים בגיל הרך עם מוגבלות.

תודה לכל חברי צוות העבודה שליווה את תהליך הלמידה – לד"ר אנהליה שפר, מרצה בקריה האקדמית אונו, בבית הספר למדעי הרוח; וליואב קריים, פעיל חברתי למען זכויות הנכים בישראל.

תודה לכל המפקחות, הגננות, הסייעות וההורים שמילאו את השאלונים והסכימו להשתתף בקבוצות מיקוד ולהתראיין.

תוכן עניינים

1	1. רקע
1	1.1 מבוא
2	1.2 סקירת ספרות
7	2. תיאור תהליך הלמידה
7	2.1 מטרת תהליך הלמידה והנושאים שבהם התמקד
7	2.2 אוכלוסיית המשתתפים בתהליך הלמידה
7	2.3 שיטת תהליך הלמידה
10	3. ממצאים
10	3.1 אוכלוסיית המשתתפים בתהליך הלמידה – מאפיינים ונתונים
17	3.2 עמדותיהם של מנהלות הגנים וההורים בנוגע להכלה בגני ילדים ובנוגע ליישומה
23	3.3 הפיתוח המקצועי והמיומנויות של צוות הגן (מנהלות הגן והסייעות)
26	3.4 האתגרים בעבודת מנהלת הגן ומקורות הסיוע והתמיכה בה ובהורים
29	3.5 התאמת סביבת הגן למתן מענה אישי לכלל הילדים
32	3.6 הקשר בין צוות הגן להורים והיכרות עם הזכויות
37	4. מגבלות תהליך הלמידה
38	5. סיכום
40	6. המלצות
40	6.1 מנהלות הגנים
40	6.2 סייעות
40	6.3 ההורים
41	6.4 מערכת החינוך והרשויות המקומיות
42	עוד פרסומים של המכון בנושא
43	מקורות

רשימת לוחות

10	לוח 1: מאפייני מנהלות הגנים שמילאו את השאלון, בחינוך היהודי ובחינוך הערבי
11	לוח 2: ניסיון מנהלות הגנים בעבודה עם ילדים עם מוגבלות, בחינוך היהודי ובחינוך הערבי, על פי דיווח מנהלות הגנים
12	לוח 3: מאפייני ההורים שמילאו את השאלון, בחינוך היהודי ובחינוך הערבי

- 13 לוח 4: נתונים על מספרי ילדים בגנים, על פי דיווח מנהלות הגנים, בחינוך היהודי ובחינוך הערבי
- 14 לוח 5: קבלת מידע על ילדים הזכאים לסל שירותי חינוך מיוחד טרם כניסתם לגן ועל הגורם שנתן את המידע, על פי דיווח מנהלות הגנים, בחינוך היהודי ובחינוך הערבי
- 15 לוח 6: סייעות משלבות בגנים ואתגרים בהתנהלותן, על פי דיווח מנהלות הגנים, בחינוך היהודי ובחינוך הערבי
- 16 לוח 7: נתונים על הילדים, על פי דיווח ההורים, בחינוך היהודי ובחינוך הערבי
- 17 לוח 8: עמדות מנהלות הגנים בנוגע להכלה, על פי בחירתן בתגובות להיגדים, בחינוך היהודי ובחינוך הערבי
- 19 לוח 9: עמדות מנהלות הגנים בנוגע ליישום בפועל של ההכלה, על פי בחירתן בתגובות להיגדים, בחינוך היהודי ובחינוך הערבי
- 21 לוח 10: מנהלות גנים שדיווחו כי אינן יכולות להכיל בגן ילדים עם מוגבלויות מסוימות, לפי סוג המוגבלות של הילד ולפי חינוך יהודי או חינוך ערבי
- 22 לוח 11: עמדות של הורים כלפי הכלה בגנים, על פי בחירתם בתגובות להיגדים, בחינוך היהודי ובחינוך הערבי
- 23 לוח 12: קבלת הכשרה על הכלה והשתלבות במסגרת הפיתוח המקצועי של מנהלות הגנים, על פי דיווחיהן, בחינוך היהודי ובחינוך הערבי
- 25 לוח 13: ההשתלמויות שבהן השתתפו הסייעות בשנתיים שקדמו לתהליך הלמידה, על פי דיווח מנהלות הגנים, בחינוך היהודי ובחינוך הערבי
- 26 לוח 14: הנושאים שבהם הסייעות זקוקות להכשרה מקצועית, לדעת מנהלות הגנים, בחינוך היהודי ובחינוך הערבי
- 28 לוח 15: קיומן של ישיבות צוות לדיון ושיתוף בנוגע לילדים עם מגוון עיכובי התפתחות, על פי דיווח מנהלות הגנים, בחינוך היהודי ובחינוך הערבי
- 30 לוח 16: תשובות מנהלות הגנים לשאלה אם מרחבי הגנים עשירים ומאפשרים מגוון אמצעים למתן מענה אישי לכלל הילדים בגן, בחינוך היהודי ובחינוך הערבי
- 31 לוח 17: תשובות מנהלות הגנים לשאלה אם יזמו התאמה של המשאבים העומדים לרשותן, בחינוך היהודי ובחינוך הערבי
- 33 לוח 18: התגובות 'תמיד' ו'לעיתים קרובות' של מנהלות הגנים להיגדים המתארים את הקשר שלהן עם ההורים, בחינוך היהודי ובחינוך הערבי
- 33 לוח 19: ההתמודדויות המרכזיות של מנהלות הגנים עם ההורים, על פי בחירת מנהלות הגנים בהיגדים הרלוונטיים, בחינוך היהודי ובחינוך הערבי
- 34 לוח 20: התגובות 'תמיד' ו'לעיתים קרובות' של הורי הילדים להיגדים המתארים את הקשר שלהם עם מנהלות הגנים, בחינוך היהודי ובחינוך הערבי

- 35 לוח 21: שכיחות המקרים שבהם מנהלות הגנים מכירות את זכויות ההורים לילדים עם מוגבלויות או עם עיכובי התפתחות, על פי דיווח מנהלות הגנים, בחינוך היהודי ובחינוך הערבי
- 36 לוח 22: שכיחות המקרים שבהם הורים לילדים עם מוגבלויות או עם עיכובי התפתחות מכירים את זכויותיהם ברשות המקומית ובמשרד החינוך, על פי דיווח ההורים, בחינוך היהודי ובחינוך הערבי

רשימת תרשימים

- 24 תרשים 1: הנושאים שבהם מנהלות הגנים רוצות להרחיב את ידיעותיהן במידה רבה, על פי בחירתן בתשובות הרלוונטיות, בחינוך היהודי ובחינוך הערבי
- 27 תרשים 2: האתגרים העיקריים של מנהלות הגנים בעבודה עם ילדי הגנים, לדעת מנהלות הגנים, בחינוך היהודי ובחינוך הערבי
- 28 תרשים 3: מקורות התמיכה במנהלות הגנים בקשיים ובאתגרים בעבודתן, בחינוך היהודי ובחינוך הערבי
- 29 תרשים 4: מקורות התמיכה בהורים כשיש להם דילמה/ שאלה/ צורך בהתייעצות שקשורים בגידול הילדים, על פי דיווח ההורים, בחינוך היהודי ובחינוך הערבי
- 31 תרשים 5: שינויים נדרשים במבנה הפיזי של הגנים או בצידוד נוסף כדי להכיל טוב יותר ילדים עם מוגבלות, על פי מנהלות הגנים, בחינוך היהודי ובחינוך הערבי